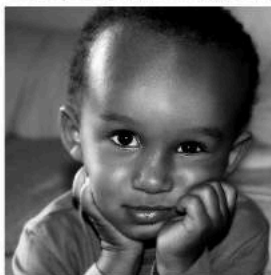
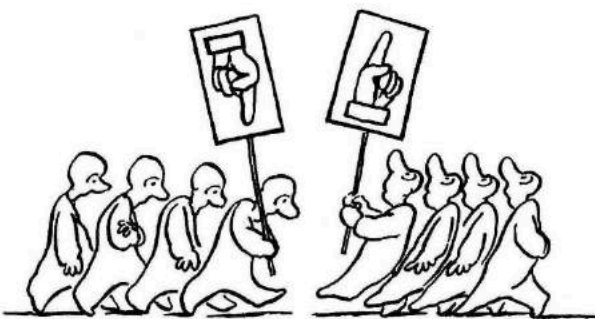

WANDELGIDS

De Leidse

"Wanneer de Mensenzoon komt, omstraald door luister en in gezelschap van alle engelen, zal hij plaatsnemen op zijn glorierijke troon. Dan zullen alle volken voor hem worden samengebracht en zal hij de mensen van elkaar scheiden zoals een herder de schapen van de bokken scheidt; de schapen zal hij rechts van zich plaatsen, de bokken links. Dan zal de koning tegen de groep rechts van zich zeggen: "Jullie zijn door mijn Vader gezegend, kom en neem deel aan het koninkrijk dat al sinds de grondvesting van de wereld voor jullie bestemd is. Want ik had honger en jullie gaven mij te eten, ik had dorst en jullie gaven mij te drinken. Ik was een vreemdeling, en jullie namen mij op, ik was naakt, en jullie kleedden mij. Ik was ziek en jullie bezochten mij, ik zat gevangen en jullie kwamen naar mij toe." Dan zullen de rechtvaardigen hem antwoorden: "Heer, wanneer hebben wij u hongerig gezien en te eten gegeven, of dorstig en u te drinken gegeven? Wanneer hebben wij u als vreemdeling gezien en opgenomen, u naakt gezien en gekleed? Wanneer hebben wij gezien dat u ziek was of in de gevangenis zat en zijn we naar u toe gekomen?" En de koning zal hun antwoorden: "Ik verzeker jullie: alles wat jullie gedaan hebben voor een van de onaanzienlijksten van mijn broeders of zusters, dat hebben jullie voor mij gedaan."

Matteüs 25,31-40

Ken je ze nog ? De Zeven Werken van Barmhartigheid ?

Ooit vormden zij het ijkpunt van sociale bewogenheid, humaniteit en zorg voor de zwakkeren in de samenleving.

Ook Leiden kende eeuwenlang zijn gasthuizen, weeshuizen, minnehuizen, armenbakkerijen, hofjes, Huiszittenhuizen en kerkelijke diaconieën.

De Leidse 7 biedt een unieke kans om een aantal historische plekken in relatie tot de Zeven Werken vandaag de dag nog te verkennen.

Je bezoekt gedurende je tocht enkele historische locaties die zo hun eigen rol speelden rond de Leidse 7 in voorbije eeuwen.

1. Hongerigen Voeden: Diaconaal Centrum De Bakkerij

In 1427 verwerven de Huiszittenmeesters van de Sint-Pancrasparochie het eerste pandje dat in de jaren daarna zou uitgroeien tot het Barbaragasthuis, een gebouwencomplex tussen de Haarlemmerstraat en de Oude Rijn, de huidige Bakkerij. Huiszittenmeesters zorgen in die tijd in elke parochie voor de thuiswonende (huiszittende) armen. In het pand slaat men graan, turf, wol, hout en vlees op en men bouwt er aan de kant van de Haarlemmerstraat een kapel bij, gewijd aan Sint Barbara. Elke zondag kookt men de aalmoespot, waaruit de armen gratis een portie krijgen. Het huis krijgt zo de bijnaam 'De Minnepot'.

Ruim een eeuw later fuseren de drie Huiszittenhuizen van Leiden onder aandringen van het stadsbestuur tot één centraal Huiszittenhuis aan de Oude Rijn (1577).

Zo ontstaat er een algemene instelling voor armenzorg, geleid door kerk- en stadsbestuurders.

In de zeventiende eeuw bouwen zij een eigen Armenbakkerij. Tegen inlevering van de broodpenning die men kreeg in de dienst van de armenkerk, de Bethlehemskerk, kon men op de Oude Rijn brood halen. In 1755, een jaar na het bouwen van de graanpakhuizen, bestemd voor opslag van het graan voor de bakkerij, trekt het stadsbestuur zich terug uit de Armenbakkerij. Rond 1930 houdt de Armenbakkerij op te bestaan.

In 1985 wordt er een begin gemaakt met het Diaconaal Centrum De Bakkerij. In 1988 wordt, samen met studenten-huisvesting, een deel van de graanpakhuisen verbouwd tot woonruimte voor studenten. De ruimten aan de Haarlemmerstraat zijn al jarenlang verhuurd aan twee winkels.

Bij de meest recente verbouwing (gereed in 2001) is de van een glazen dak voorziene binnenplaats de centrale ingang geworden die toegang geeft tot kantoren van instellingen die voor een diaconale prijs hun werkplek huren.

Tegenwoordig is De Bakkerij een modern interkerkelijk centrum voor hulp en dienstverlening van de Diaconie Protestantse gemeente Leiden en de RK Diaconie en wordt er vanuit dit centrum nog altijd in goed overleg met talloze kerkelijke en maatschappelijke organisaties hulp geboden aan ieder die dat nodig heeft, dichtbij en ver weg, voor korte of langere duur.

2. Doden Begraven: Kapel Begraafplaats Zijlpoort

In 1829 kreeg de katholieke gemeenschap in Leiden toestemming voor de aanleg van een begraafplaats op het bolwerk ten

noorden van de Zijlpoort. Naast 'gewone' gelovigen vonden hier ook kloosterlingen en geestelijken van de verschillende Leidse staties (rooms-katholieke parochies in schuilkerken) een laatste rustplaats. Op het fundament van de vroegere molen *Het Lam Gods* werd een aan St. Petrus toegewijde kapel gebouwd ontworpen door architect Th. Molkenboer. De middeleeuwse gotische bouwstijl vormde de inspiratie voor de gevel. Een houten klokkentoren maakt het gebouw compleet.

Het Gemeentebestuur van Leiden besloot in 1965 de begraafplaats te sluiten om plaats te maken voor een open groenstrook langs

de singels. Uitgifte van nieuwe graven werd verboden, maar de rechten van familiegraven zouden worden gerespecteerd.

Een procedurefout maakte ruiming van de bestaande graven onmogelijk, zodat de begraafplaats in 1988 weer in gebruik kon worden genomen. Op de begraafplaats zijn nog grafmonumenten te vinden uit de 19^e eeuw, waaronder een priestergraf en het graf van de zusters Franciscanessen.

3. Vreemdelingen opnemen: De Leidse synagoge

De joodse gemeente van Leiden is ontstaan aan het begin van de 18de eeuw, toen enkele uit Amsterdam en Den Haag afkomstige joodse kooplieden het poorterschap van de stad verkregen. In het begin werden de godsdienstoefeningen gehouden in een privéhuis aan de Vismarkt, maar in 1723 werd een pand aan het Levendaal betrokken, dat als synagoge ingericht werd.

De sterke groei van de joodse gemeenschap in het begin van de 18de eeuw leidde tot een beperkend vestigingsbeleid om het economisch belang van de Leidse gilden veilig te stellen.

Ondanks deze beperkende bepalingen en de economische malaise waarin Leiden verkeerde, nam het aantal joden in de stad toe, zeker nadat in 1796 de joden officieel gelijke burgerrechten kregen. De meeste joden woonden nog in de buurt van de synagoge. Dat werd velen van hen in 1807 fataal.

De ontploffing van een kruitschip aan de Steenshuur eiste toen het leven van veel joodse Leidenaars want ook de synagoge en omliggende straten werden zwaar beschadigd en de joodse school werd totaal vernield. In 1858 werd de synagoge aan het Levendaal na een grondige renovatie opnieuw ingewijd en werd er ook een nieuw schoolgebouw in gebruik genomen.

In de eerste helft van de twintigste eeuw nam het aantal Leidse gemeenteleden af, maar dit werd gecompenseerd door toename

van het aantal joden in Wassenaar, dat tot 1927 behoorde bij het gebied van de joodse gemeente Leiden.

Toen in 1940 tijdens de Duitse bezetting joodse hoogleraren werden ontslagen, sprak professor R.P. Cleveringa een protestrede uit en brak er eind november een staking uit onder de Leidse studenten, waarop de universiteit werd gesloten. Tussen juni 1942 en maart 1943 werden alle joden uit Leiden die niet hadden weten onder te duiken gedeporteerd. Het laatste werd het weeshuis, waarin zo'n 50 kinderen verbleven, ontruimd. Na de oorlog is het joodse leven in Leiden hervat door de joden die uit de onderduik teruggekeerd waren.

De synagoge, die door de NSB-ers zwaar beschadigd en leeggeroofd was, werd in 1947 gedeeltelijk hersteld en weer in gebruik genomen. Er volgden nog meer restauraties, die in 1978 voltooid waren. In de synagoge worden nog steeds diensten gehouden.

4. Naakten Kleden: De kerk van de Heilige Lodewijk

We moeten zelfs teruggaan tot het jaar 1477 toen op deze plaats, aan de Steenshuur, een kapel gesticht werd ten behoeve van het St.Jacobsgasthuis voor

bedevaartgangers die naar het bekende, in Noord-Spanje gelegen, Santiago de Compostela, vertrokken. De kapel was dan ook gewijd aan Sint Jacobus.

Toen het Leiden in de 16e eeuw slechter verging en het met die bedevaarten naar Spanje al helemaal niet meer lukte, werden kerk en gasthuis in 1547 verkocht aan het Armenbestuur van de nabijgelegen Pieterskerk, die de kapel twintig jaar later overdeden aan het stadsbestuur.

De stad bestemde het gebouw tot graanpakhuis. Het speelde een eigen rol bij de verdeling van haring en wittebrood na het beleg van Leiden in 1574 aan de burgers van de stad.

Toen het weer goed ging met de stad kreeg het gebouw in 1594

een torentje en ook een klokken-
spel en veranderde de bestem-
ming in die van Saaihal, een
plaats waar de Leidse nieuwe
draperie werd gekeurd en van
een loodje werd voorzien.

Dat bleef zo tot de grote ramp
van 12 januari 1807. Toen een
onvoorzichtige schipper van een
met kruit geladen schip met zijn
maatje op een koude januaridag
na een feestje terugkwam op zijn
boot bij de Steenshuur, en een
kacheltje aanstak... In één klap
vloog 37.000 pond buskruit de
lucht in en legde een kwart van
Leiden in puin. Er vonden 151
mensen de dood.

De toenmalige koning Lodewijk
Napoleon Bonaparte (1806-
1810), reisde onmiddellijk af naar
Leiden om hulp te bieden. Hij
beloofde aan Leiden een gedeel-
telijke kwijtschelding van belas-
ting voor 10 jaar zodat de stad
kon herstellen van de ramp.

De katholieken hadden hun
schuilkerk aan de Nieuwe Rijn/
Middelstegracht volledig in puin
zien vallen, daarom verzocht de
koning de stad om de voormalige
Saaihal voortaan voor de rooms-
katholieke eredienst te bestem-
men. Er kwam zelfs een subsidie
los voor herstel en inrichting!

De parochianen waren zo blij met
het initiatief van de koning dat ze
de patroonheilige van de koning,

de heilige Lodewijk, een 13e
eeuwse Franse koning, tot nieu-
we patroon van hun kerk namen.
De architect Jan Giudici maakte
tussen 1808 en 1809 een plan
voor de verbouwing met een
opvallend wit, chique classicis-
tisch interieur, hier en daar ver-
sierd met Louis XVI en Empire-
ornamenten en de H. Lodewijk
zelf triomferend achter het
altaar.

In 1957 werd het kerkgebouw
gerestaureerd en vergroot.

Toch is St.Jacobus daarmee niet
helemaal uit het verhaal verdwe-
nen, want de parochianen zagen
kans de sinds de reformatie nog
altijd lege nis in de toren boven
de ingang te vullen met een beeld
van de apostel, altijd te herken-
nen aan zijn bedelnap en Sint
Jacobsschelp, dit keer in de vorm
van de mantel.

5. Gevangenen Bezoeken: Het Gravensteen

In de vroege middeleeuwen was
de Leidse regio nog één groot
moerasgebied. Alleen de Burcht
verhief zich op een kunstmatige
heuvel en bood bescherming.
Het is dan ook niet zo vreemd dat
de graven van Holland hier vlakbij
hun belangrijkste verblijfplaats
bouwden.

In het begin was het niet meer
dan een versterkte hoeve: een

houten gebouw, omgeven door een gracht en omheind met houten palen. In tijden van oorlog konden de graven vanuit deze hoeve snel bij de sterke Burcht zijn. In de 13e eeuw werd de hoeve verwoest en kwam er een nieuw grafelijk hof, dit keer opgetrokken uit steen. Door omwonenden in die tijd dan ook het Gravensteen genoemd.

De kern van dit gebouw is de vierkante toren boven het rechter deel van de galerij en stamt vermoedelijk uit de 13e eeuw.

De zeshoekige traptoren aan de linkerzijde werd in de tweede helft van de vijftiende eeuw toegevoegd. Oorspronkelijk deed het gebouw dienst als grafelijke verblijfplaats en gevangenis voor het gebied dat zich uitstreckte van het IJ tot Leidschendam en van de Noordzee tot Zwammerdam.

De vierkante toren had een gevangenskelder op de begane grond, die alleen toegankelijk was via een luik in het gewelf: een uitstekende manier om uitbraken te voorkomen.

De eerste verdieping was via een houten ladder toegankelijk. Nu was uitbreken toch al niet gemakkelijk aangezien het complex geheel was omgracht; via een brug stond het in verbinding met het eveneens omgrachte naastgelegen Gravenhof.

Aan de noordzijde lag een hooggelegen plein dat in de volksmond 'Schoonverdriet' of 'het groene zoodje' werd genoemd, waar de vonnissen werden voltrokken.

In 1463 droeg Philips van Bourgondië het complex over aan de stad en konden er ook Leidse misdadigers worden vastgehouden en berecht. Tot die tijd stonden zij terecht op de Blauwe Steen voor het Stadhuis aan de Breestraat.

De stad Leiden bleef het als gevangenis gebruiken. Vanaf 1530 konden hier zeker 40 gevangenen worden vastgehouden. De martelkelder stond eeuwenlang te boek als één van de meest effectieve in de omtrek. De galerij aan de noordzijde (gebouwd in 1605 en 1656) vormde de bekroning van de modernisering van het complex. Vanuit deze

galerij hadden de rechters uitzicht op de executieplaats.

Eind 17e eeuw is het Gravensteencomplex uitgebreid met het Spinhuis (aan de zijde van het Pieterskerkhof) en de Vierschaar (zijde Gerecht), beiden met klassieke gevels en versieringen van Vrouwe Justitia. In 1853 werd hier het laatste doodvonnis voltrokken tegen Janus van der Blom, die een boerenmeisje onder Hoogmade op 'beestachtige wijze' had vermoord. Hij stierf aan de galg.

In de tweede helft van de negentiende eeuw raakte het gebouw in onbruik, werd tijdens de Eerste Wereldoorlog nog gebruikt als militaire gevangenis en in 1955 als boekenopslag. Maar al snel vestigde zich hier een afdeling van de steeds groeiende universiteit van Leiden.

6. Zieken Bezoeken: De Waalse kerk

De Waalse Kerk werd al in de 17e eeuw gehuisvest in de kapel van het vroegere Catharinagasthuis. Met de bouw van dit gasthuis was men rond 1125 begonnen. De bijbehorende kapel werd op 30 december 1276 door wijbischop Petrus van Zuden gewijd. In de kapel werden tot 1573 katholieke erediensten opgedragen. Vanaf uiterlijk 1575 werden er in Leiden erediensten in de Franse

taal gehouden. In eerste instantie bedoeld voor niet-Nederlands-talige studenten en professoren aan de universiteit.

Vanaf 1584 kende de Franstalige gemeente in Leiden grote uitbreiding door de immigratie van protestantse vluchtelingen uit de Zuidelijke Nederlanden (Walo-nië), die vervolgd werden door het leger van Filips II. Toen zelfs de voormalige Vrouwekerk te klein werd, stelde het stadsbestuur in 1638 ook de Gasthuiskerk beschikbaar voor de Église Wallonne.

De vroegere kapel is meer dan eens gerestaureerd en verbouwd. In de zeventiende eeuw werd het vloeroppervlak van de kerk verdubbeld door de bouw van een zijbeuk. Deze, inmiddels afgescheiden, ruimte doet tegenwoordig dienst als vergaderzaal. Het orgel van de huidige Waalse Kerk is afkomstig van de Vrouwekerk en dateert uit 1746.

7. Dorstigen Laven: De Hartebrugkerk

In 1840 waren de Fransen het land weer uit, maar de leus 'vrijheid, gelijkheid, broederschap' bleef klinken. Het katholieke volksdeel wilde graag een aantal van hun oude kerken terug.

Om de lieve vrede te bewaren, ging het Ministerie van Religieuze Eredienst voor de minderheden nieuwe kerken bouwen. Daarvoor maakten ze bij voorkeur gebruik van de architecten van het Ministerie van Waterstaat.

Het resultaat was een serie kerken met een typische vorm: een voorbouw van een aantal Griekse zuilen met een driehoekig fronton erop, het geheel bekrond door een kleine toren met een koepeltje erop. En achter deze neo-classicistische façade een open hal met twee rijen zuilen langs: de Waterstaatskerk. De Hartebrugkerk aan de Leidse Haarlemmerstraat is daar een schoolvoorbeeld van.

De brug in de Haarlemmerstraat over de Mare heette de 'Hartebrug', omdat op deze plek ooit een bierbrouwerij met de naam Het Witte Hart gestaan had. Vandaar de volksnaam voor de kerk die officieel de naam draagt van 'Onze Lieve Vrouw Onbevlekt Ontvangen'.

Het verhaal wil dat de grond in het geheim, via een stroman, moest worden aangekocht, dit om de tegenstanders van een Roomse Kerk op deze fraaie plek voor te kunnen zijn. Maar uiteindelijk werd de kerk in 1836 toch ingewijd.

De tekst op de gevel zegt fier: 'Hic Domus Dei est et Porta Coeli', ofwel: 'Hier is het huis van God en de poort van de hemel' (Gen 28,17). Vandaar dat deze kerk door Leidenaren ook wel nuchter de Koelikerk genoemd wordt.

PLATTEGROND

1. Diaconaal Centrum De Bakkerij
2. Begraafplaats Zijlpoort
3. Leidse Synagoge
4. Kerk van de Heilige Lodewijk
5. Het Gravensteen
6. De Waalse Kerk
7. De Hartebrugkerk

